

Bhishma School of Indian Knowledge System

MA Course

संस्कृतभाषा परिचय

Lecture 10 – 26.10.2023

- Harshada Sawarkar

sawarkar.harshada123@gmail.com

क्रमवाचक विशेषण –

क्रमवाचक विशेषणों के पद पुँल्लिंग में देव शब्द की तरह और नपुंसकलिंग में वन शब्द की तरह होते हैं।

स्त्रीलिंग में प्रथमा, द्वितीया और तृतीया इनके पद माला शब्द की तरह और चतुर्थी से आगे नवदशी तक के क्रमवाचक विशेषणों के पद नदी शब्द की तरह होते हैं।

क्रमवाचक विशेषण –

संख्या	पुँल्लिंग	स्त्रीलिंग	नपुंसकलिंग
१	प्रथमः	प्रथमा	प्रथमम्
२	द्वितीयः	द्वितीया	द्वितीयम्
३	तृतीयः	तृतीया	तृतीयम्
४	चतुर्थः	चतुर्थी	चतुर्थम्
५	पञ्चमः	पञ्चमी	पञ्चमम्
६	षष्ठः	षष्ठी	षष्ठम्
७	सप्तमः	सप्तमी	सप्तमम्

क्रमवाचक विशेषण –

संख्या	पुँल्लिंग	स्त्रीलिंग	नपुंसकलिंग
८	अष्टमः	अष्टमी	अष्टमम्
९	नवमः	नवमी	नवमम्
१०	दशमः	दशमी	दशमम्
११	एकादशः	एकादशी	एकादशम्
१२	द्वादशः	द्वादशी	द्वादशम्
१३	त्रयोदशः	त्रयोदशी	त्रयोदशम्
१४	चतुर्दशः	चतुर्दशी	चतुर्दशम्

क्रमवाचक विशेषण –

संख्या	पुंल्लिंग	स्त्रीलिंग	नपुंसकलिंग
१५	पञ्चदशः	पञ्चदशी	पञ्चदशम्
१६	षोडशः	षोडशी	षोडशम्
१७	सप्तदशः	सप्तदशी	सप्तदशम्
१८	अष्टादशः	अष्टादशी	अष्टादशम्
१९	नवदशः	नवदशी	नवदशम्

वाक्यपूर्ती कीजिए ।

१. बालकाः _____ श्लोकं पठन्ति । (१)
२. प्रभाते _____ रेल्वेयानेन नैके जनाः कार्यालयं गच्छन्ति । (१)
३. _____ तिथौ पौर्णिमा वर्तते । (१५)
४. _____ पाण्डवस्य नामधेयं सहदेवः । (५)
५. दुःशासनः _____ कौरवः । (२)
६. गीतायाः _____ अध्यायः मया कण्ठस्थीकृतः । (१६)

वाक्यपूर्ती कीजिए ।

७. सप्ताहस्य _____ दिने कृषीवलाः विपणिं गच्छन्ति । (६)

८. तेन लेखकेन लिखिते _____ पुस्तके कृष्णस्य वर्णनम् अस्ति । (३)

९. सत्यभामा कृष्णस्य _____ भार्या । (२)

१०. माघः _____ मासः । (११)

११. अस्मिन् पुस्तकस्थां _____ कथां पठामि । (१२)

१२. _____ नद्यै नमः । (२)

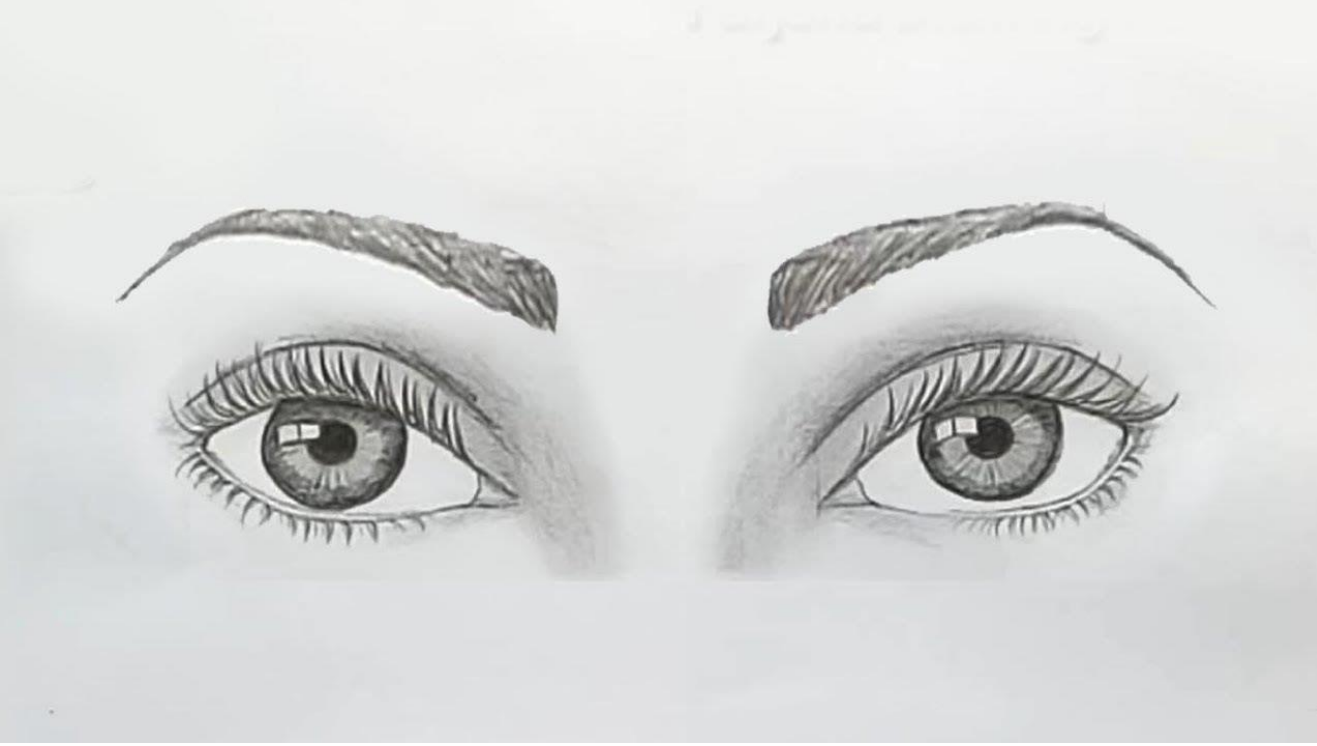
वाक्यपूर्ती कीजिए ।

१३. व्याख्यानमालायाः एषः वक्ता अद्य _____ पुष्पं गुम्फति । (९)

१४. अस्मिन् चित्रे वामतः _____ बालकः अहम् अस्मि । (१४)

१५. _____ क्रीडापटुना शतकं कृतम् । (८)

एते मम नेत्रे ।
अहं नेत्राभ्यां पश्यामि ।

एतौ मम कर्णौ ।
अहं कर्णाभ्यां शृणोमि ।

एषा मम नासिका ।

अहं नासिकया श्वासोच्छ्वासं करोमि ।

अहं नासिकया गन्धं जिघ्रामि ।

एतद् मम मुखम् ।
अहं मुखेन सम्भाषणं करोमि ।
अहं मुखेन खादामि ।

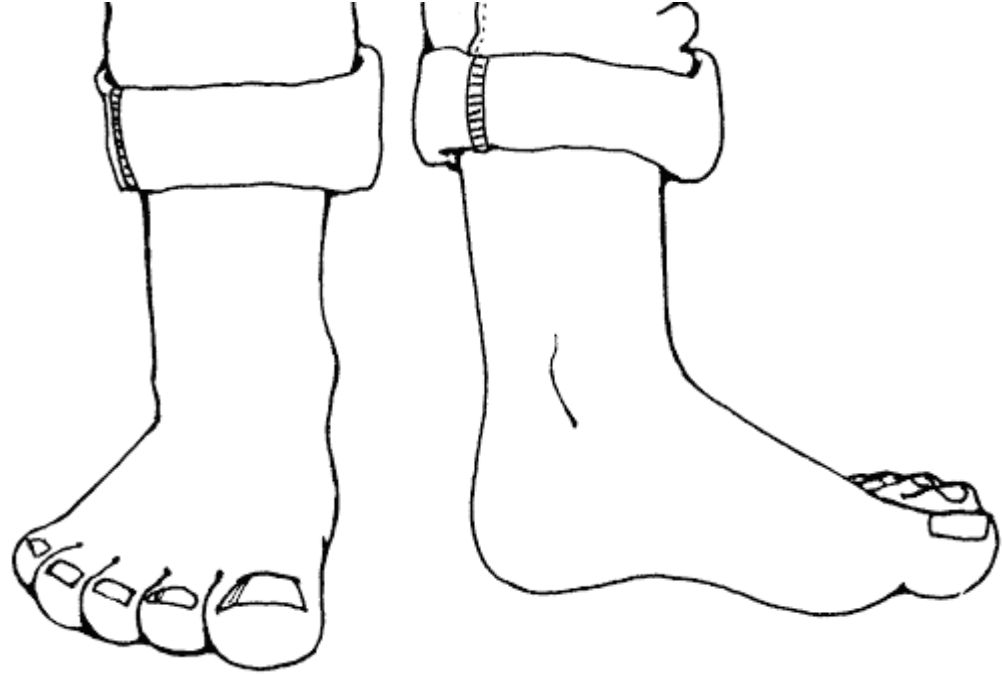
एषा मम जिह्वा ।
अहं जिह्वया स्वादम् अनुभवामि ।

एतौ मम हस्तौ ।
अहं हस्ताभ्यां कार्यं करोमि ।

खादामि/लिखामि/आलिखामि/ताडयामि/
प्रणमामि/नमामि

एतौ मम पादौ ।
अहं पादाभ्यां चलामि ।
अहं पादाभ्यां धावामि ।
अहं पादाभ्यां नृत्यामि ।

चलामि ।

धावामि ।

नृत्यामि ।

नमो नमः ।

अहं बालः । अहं बाला ।

अहं छात्रः । अहं छात्रा ।

एते मम नेत्रे । अहं नेत्राभ्यां पश्यामि ।

एतौ मम कर्णौ । अहं कर्णाभ्यां श्रुणोमि ।

एषा मम नासिका । अहं नासिकया श्वासोच्छ्वासं करोमि । गन्धं जिघ्रामि ।

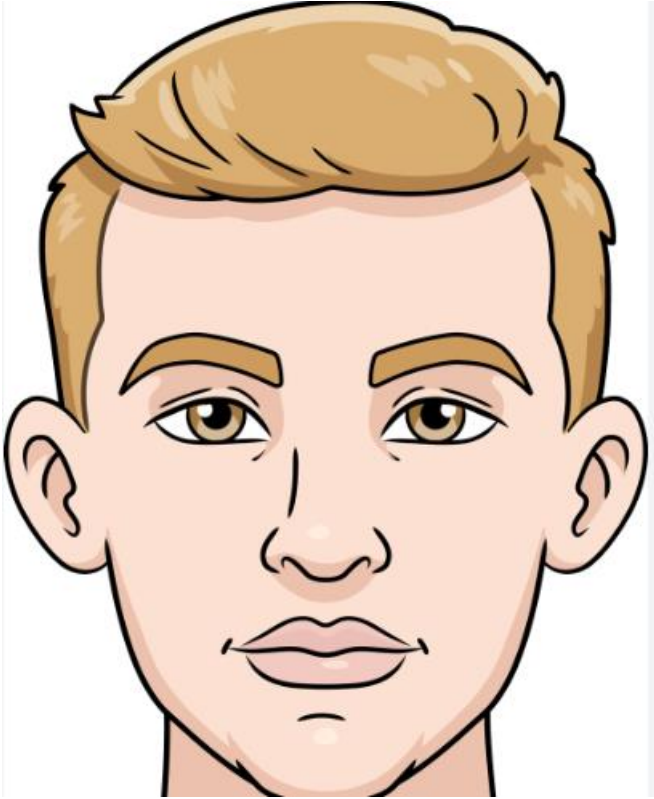
एतद् मम मुखम् । अहं मुखेन सम्भाषणं करोमि । खादामि ।

एषा मम जिह्वा । अहं जिह्वया स्वादम् अनुभवामि ।

एतौ मम हस्तौ । अहं हस्ताभ्यां कार्यं करोमि ।

एतौ मम पादौ । अहं पादाभ्यां चलामि ।

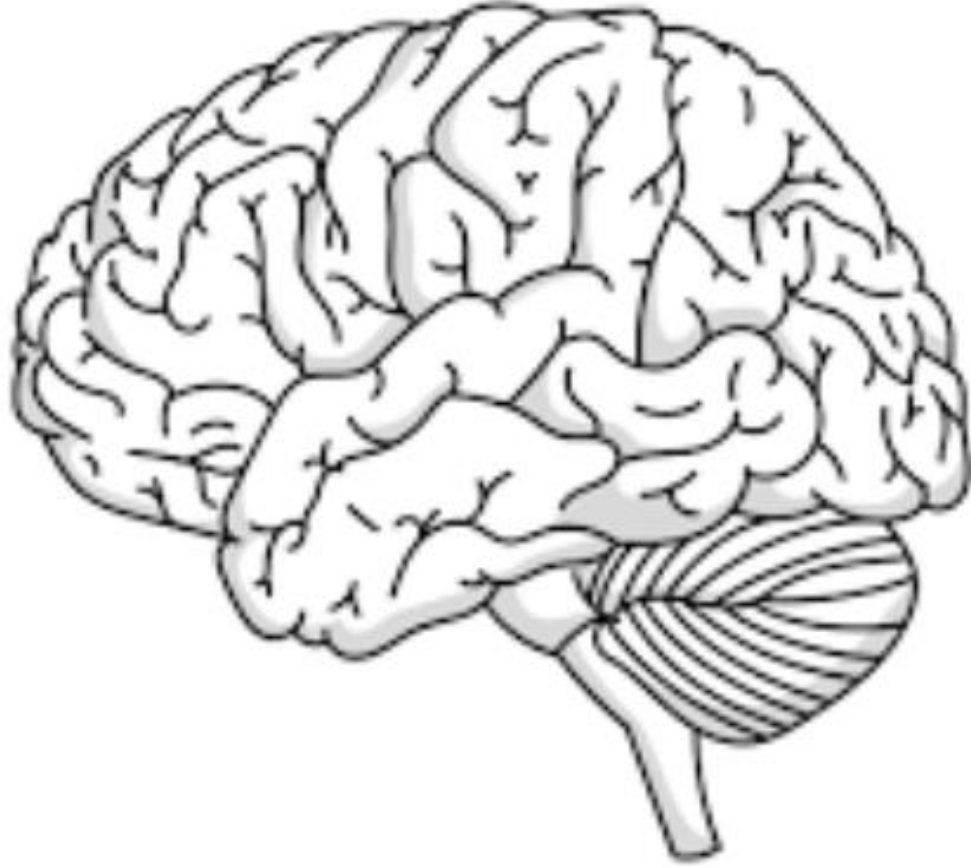
अवयववाचकाः शब्दाः Body Parts

तुण्डम्, मुखम्, वक्त्रम्,
वदनम्, आननम्, आस्यम्

मस्तकम्, शीर्षम्,
शिरः, मौलिः,
उत्तमाङ्गम्

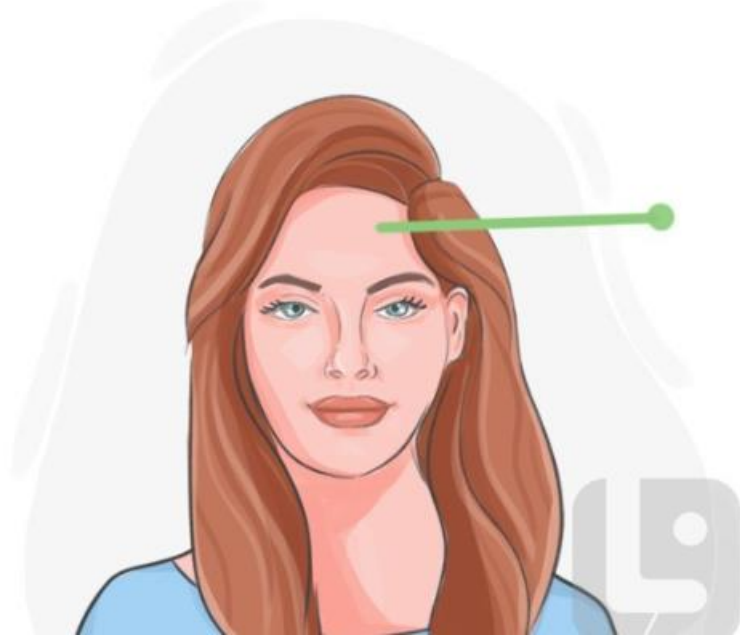
मज्जा,
मस्तिष्कम्

कपालः,

कपालम्,

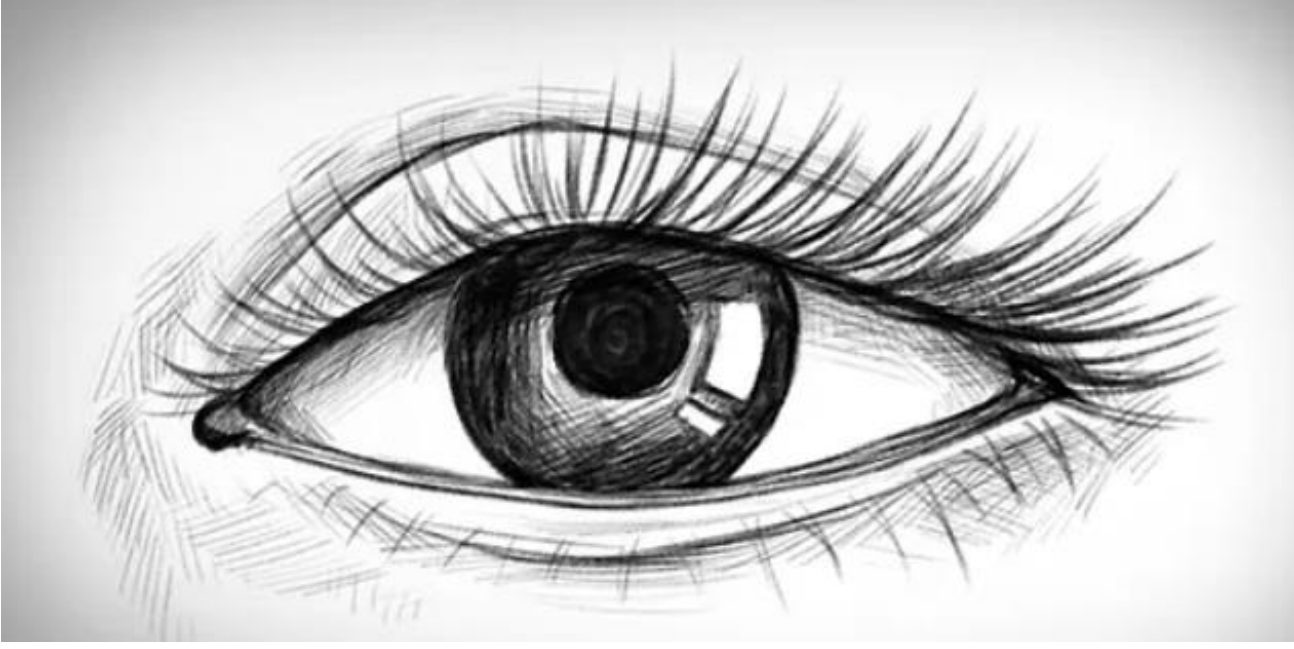
कर्परः

भालम्,
ललाटम्

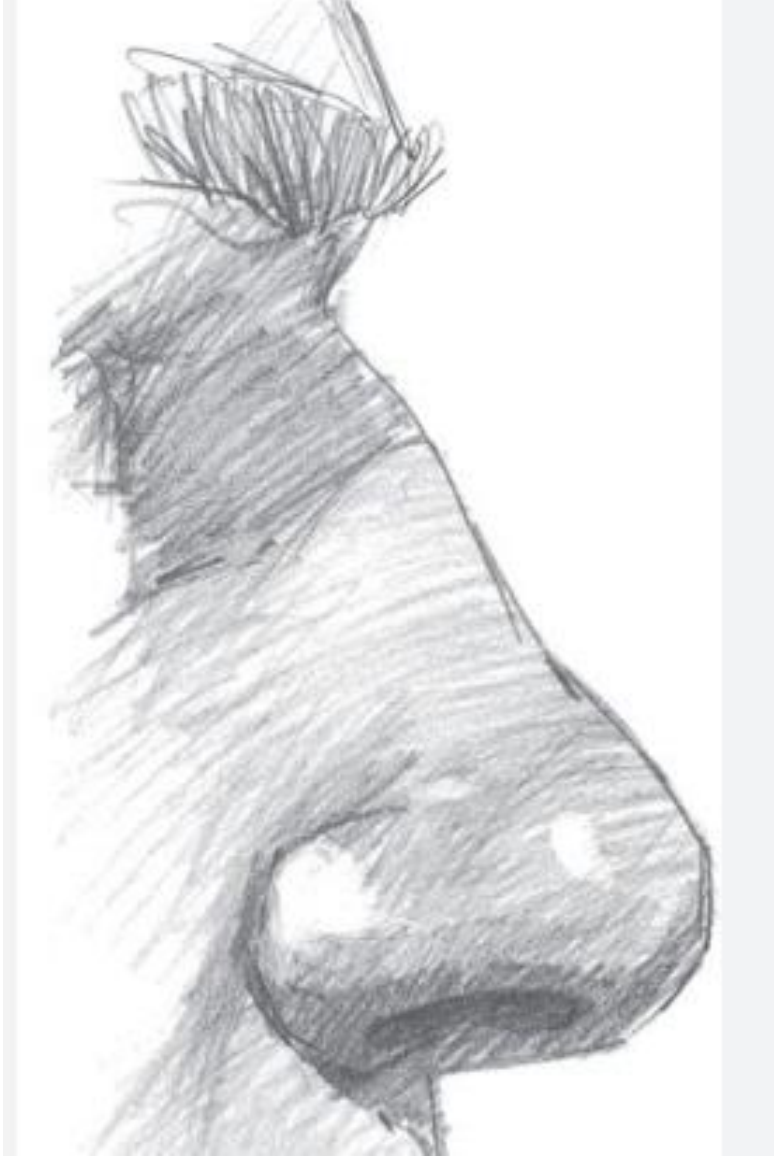

केशाः, कचाः,
कुन्तलाः, अलकाः,
शिरोरुहाः

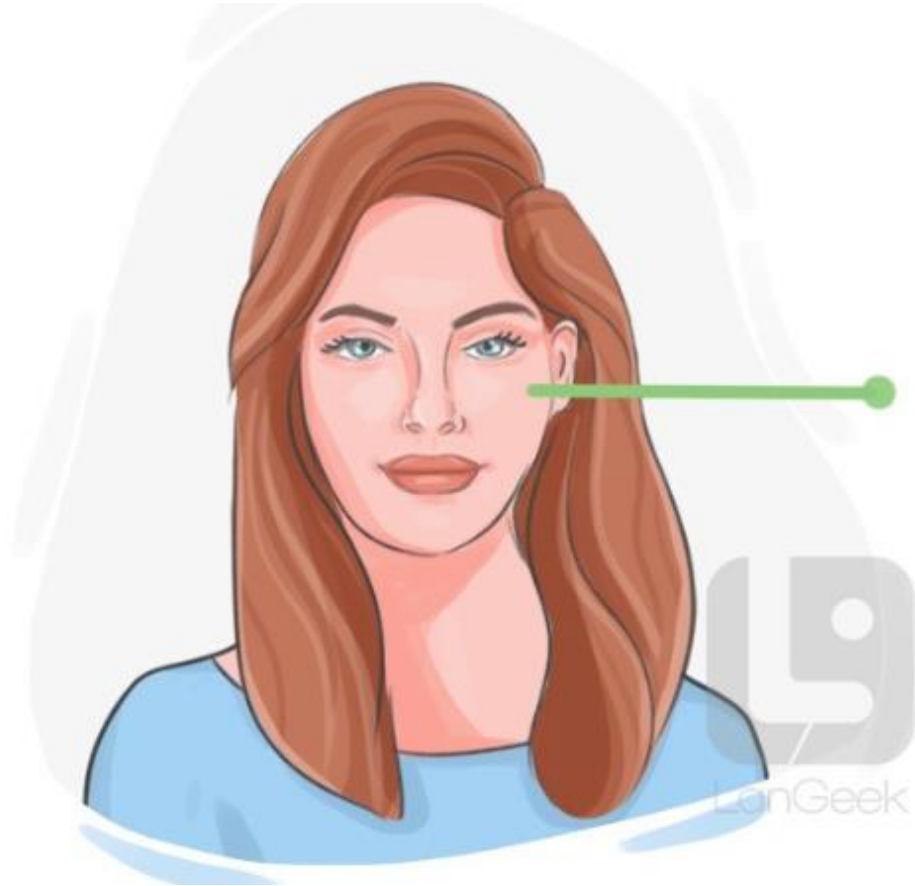

नेत्रम्, नयनम्,
लोचनम्, दृष्टिः

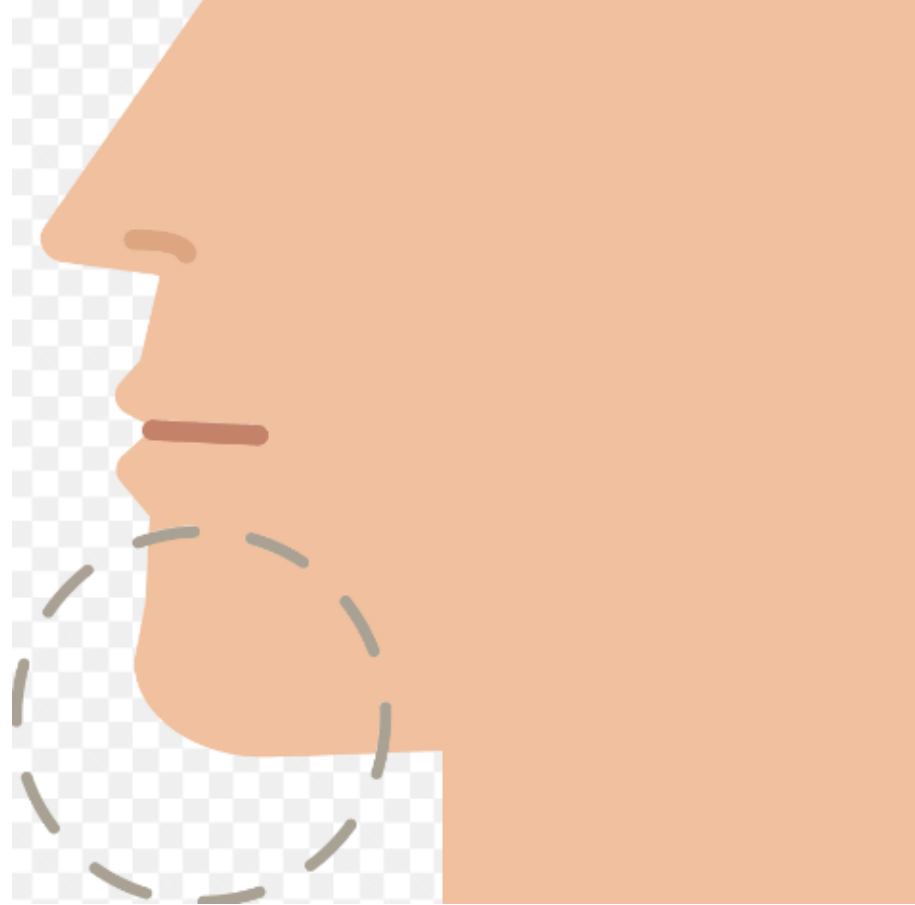
घ्राणेन्द्रियम्,
नासिका, नासा,
नकुटम्

गल्लः,

गण्डः,

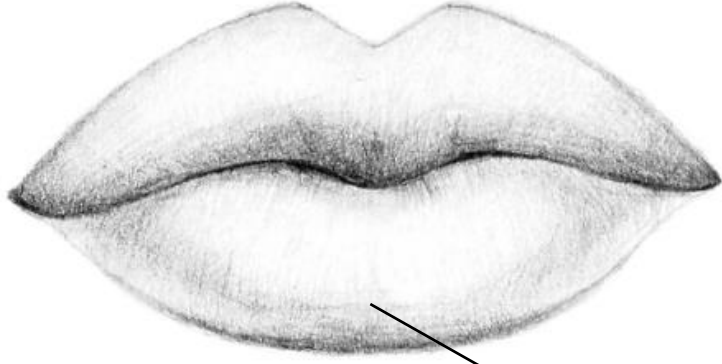
कपोलः

चिबुकम्,

चुबुकम्,

हनुः

ઓઘૌ

અધર:

कर्णः,
श्रोत्रम्

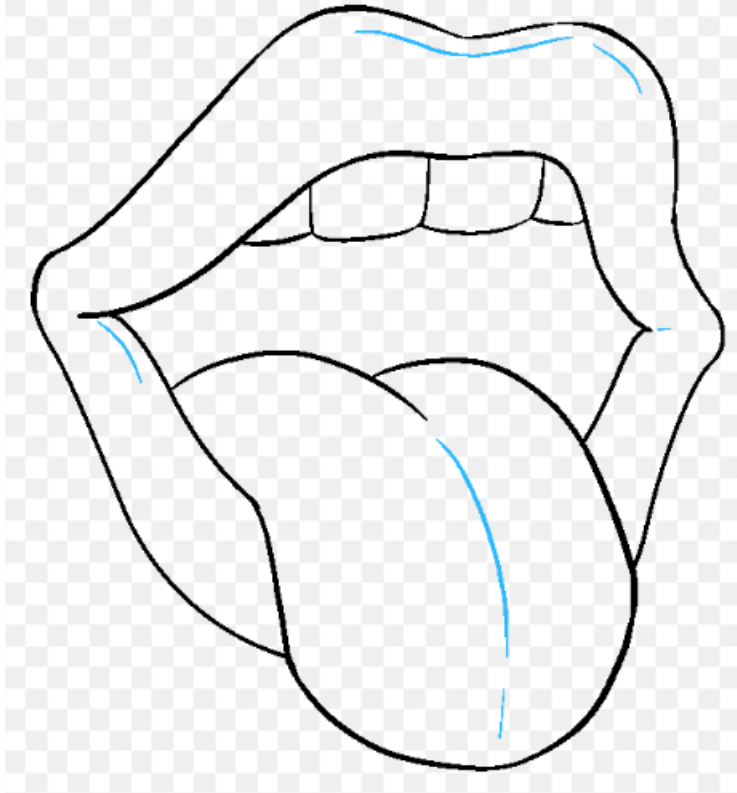

ग्रीवा,
कन्धरः,
कन्धरा

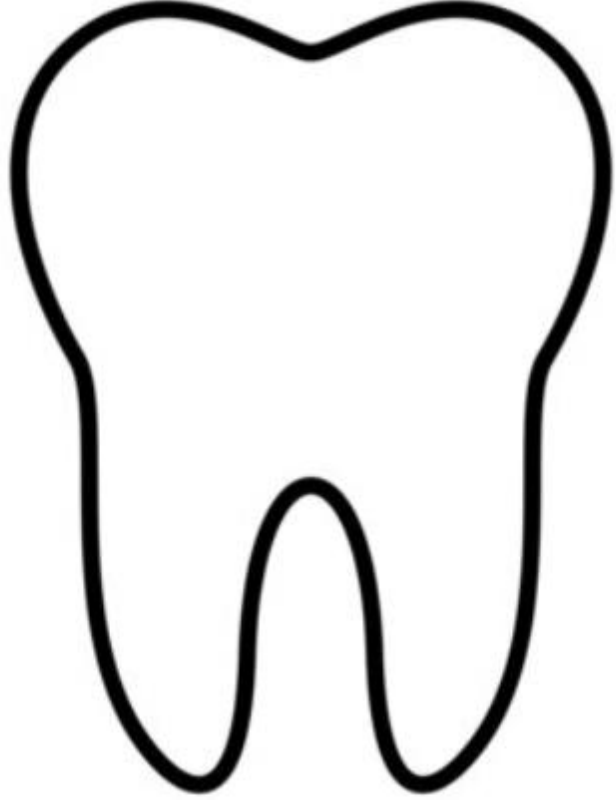
गलः,

कण्ठः

जिह्वा, रसना

दन्तः, दशनः,

रदः, रदनः

स्कन्धः

हस्तः,

करः,

पाणिः

प्रकोष्ठः

करमूलम्,
मणिबन्धः

करतल: